

Boekbesprekingen

Cordula Rooijendijk, *Waterwolven. Een geschiedenis van stormvloed, dijkenbouwers en droogmakers* (Uitgeverij Atlas, Amsterdam/Antwerpen 2009). Geïll. 407 p. ISBN 978 90 450 0481 5. € 34,90.

HERMAN
HAVEKES

Met haar *Waterwolven* heeft Rooijendijk onze eeuwige strijd tegen het water op een boeiende wijze ontsloten doordat zij het levensverhaal vertelt van een aantal belangrijke (mannelijke) personen op dit terrein, die zij aanduidt als ‘waterwolven’. De term ‘waterwolf’ komt uit het bekende gedicht van Vondel over de vraatzucht van het Haarlemmermeer, dat in het boek uiteraard niet ontbreekt (p. 163). Door deze aanpak is haar boek niet te vergelijken met andere waterstaatshistorische overzichtswerken, zoals *Leefbaar Laagland* onder redactie van Van de Ven en *Land in zee* van Ten Brinke. Naast het levensverhaal van die waterwolven passeert ook de relevante vaderlandse geschiedenis de revue, waarmee hun belevenissen in een breder historisch kader worden geplaatst. Rooijendijk is een kundig vertelster en op vele terreinen thuis. Zo verscheen in 2007 van haar hand een studie over de invoering van de computer in ons land en is enkele maanden geleden al weer een boek over de geschiedenis van het onderwijs verschenen (*Grootvader Piepestok. Een geschiedenis van Nederlandse schoolmeesters*). Rooijendijk, parttime lerares aan een basisschool en zelfstandig onderzoeker en schrijver, toont zich dus buitengewoon ijverig, hetgeen gelukkig niet ten koste van de kwaliteit gaat.

De ruimte ontbreekt om uitvoerig bij de inhoud van het boek stil te staan. Niettemin zal de lezer toch minimaal willen weten wie al die waterwolven dan wel zijn. Een vogelvlucht dus. Hoofdstuk 1 start met de Friese terpenbouwers. Voor de ontwatering van hun land hanteerden zij het principe van de Gulden Snede (p. 15) en voor hun terpen versleepten zij volgens latere berekeningen van Johannes van Veen ten minste tienmaal meer kubieke meters klei en plaggen dan de inhoud van alle Egyptische piramiden tezamen (p. 20). Hoofdstuk 2 behandelt de lotgevallen van Willem van Saeftinge in Zeeland en Vlaanderen, die cisterciënzer monnik werd. Niemand was namelijk zo goed in staat om van water weer land te maken, om Zeeland veilig te maken, als deze cisterciënzers. In hoofdstuk 3 staat Andries Vierlingh centraal. Dijkgraaf Vierlingh had scherp op het oog hoe je dijken moest bouwen en legde dat in zijn beroemde (onvoltooide) *Tractaet van Dijkkagie* vast (p. 108). Hoofdstuk 4 gaat over Leeghwater en de Noord-Hollandse droogmakerijen. Leeghwater was een ingenieus man, die onder meer nieuwe molens en zelfs een duikerklok ontwierp (p. 118). In 1612 werd op zijn initiatief de Beemster met 42 molens drooggemalen. De Purmer, Schermer, Wormer en het Starmeer volgden. Noord-Holland kwam er heel anders uit te zien. De drooglegging van het Haarlemmermeer bleek, ondanks zijn herhaaldelijk herdrukte boek, echter nog een brug te ver (p. 155). Hoofdstuk 5 beschrijft de ervaringen van Cruquius, Beijerinck en Van Foreest en de druk die ook Van Lennep op Koning Willem I uitoefende om het Haarlemmermeer droog te leggen. Dat meer had inmiddels bijna het IJ bereikt en vormde een steeds grotere bedreiging voor stad en land. Ondanks de zeer hoge kosten kwam het er in 1840 – zo’n twee eeuwen na de dood van Leeghwater – dan eindelijk van en werd 800.000.000 kubieke meter water weggepompt, een prestatie die ook internationaal opzien baarde (p. 203). Bij de bouw van de daarvoor

noodzakelijke stoomgemalen kwamen overigens reeds prijsafspraken voor (p. 188). Bedrog is van alle tijd. In hoofdstuk 6 staat Adriaan Volker centraal. Aan hem danken wij onze internationale reputatie als land van baggeraars. Hij ontwikkelde nieuwe baggermolens en baggerde binnen en buiten Europa. Volker toonde zich, zoals veel waterwolven, een sober man en liet zich ooit tijdens een vaartocht op het koninklijk jacht thuis in Sliedrecht afzetten om met zijn gezin te kunnen eten (p. 253). Hoofdstuk 7 beschrijft Cornelis Lely en zijn plannen voor de afsluiting en inpoldering van de Zuiderzee waarbij ook de eerdere plannen van Van Diggelen en Beijerinck in beeld komen (p. 262-263). Net als bij de Haarlemmermeer ging dit niet vanzelf en bleken de hoge kosten aanvankelijk een onneembare drempel. Zijn plannen kosten 190 miljoen gulden, evenveel als de totale Rijksbegroting. Hij kende vooral binnen Rijkswaterstaat (RWS) dan ook veel tegenstanders. Na de Zuiderzeeramp van 1916 kwamen de plannen er tijdens zijn derde ministerschap eindelijk door. Voor de uitvoering werd los van RWS een aparte Dienst Zuiderzeewerken opgericht (p. 289). Lely maakte de drooglegging van de Wieringermeer (1930) en de voltooiing van de Afsluitdijk (1932) zelf helaas niet meer mee. In hoofdstuk 8 staat Johannes van Veen centraal, de ambtenaar van RWS die even stelselmatig als vergeefs zijn superieuren waarschuwde voor de slechte situatie van de Zeeuwse dijken. De gevolgen daarvan kennen we helaas. Ook het grote publiek weet daar inmiddels van en heeft Van Veen in de bekende roman 1953 van Rik Launspach leren kennen als Joost van Ven. Na de ramp kon hij als secretaris van de Deltacommissie aan de slag met de beveiliging van Zuidwest-Nederland. Het uiteindelijke Deltaplan toonde grote overeenkomsten met eerdere plannen van Van Veen. Bij zijn dood in 1959 kon er bij RWS echter geen herdenkingsbundel van af (p. 350).

In hoofdstuk 9 neemt Rooijendijk ons mee naar het heden waarbij we het zonder het gezelschap van een waterwolf moeten doen. Zij toont zich een uiterst kritisch beoordelaar van de huidige situatie waarin vooral veel plannen worden gemaakt, maar er, opnieuw vanwege geldgebrek, relatief weinig concrete werken worden uitgevoerd. En waar dat wel gebeurt, zoals in het kader van het Programma Ruimte voor de Rivier, lijkt het natuurbeheer belangrijker dan onze veiligheid. Ook vindt zij het, nog afgezien van de 26 procent van de primaire waterkeringen die als “onvoldoende” zijn gekwalificeerd, onbestaanbaar dat van 32 procent van onze dijken “onbekend” is of deze aan de wettelijke veiligheidsnormen voldoen. Het besluit om deze categorie in de toekomst maar geheel te schrappen, noemt zij “ronduit schandalig” (p. 379-380). De vraag of wij rustig kunnen gaan slapen en onze veiligheid met een gerust hart aan de overheid kunnen overlaten, beantwoordt Rooijendijk dan ook ontkennend. Zij mist een duidelijke visie en benadrukt met de Delftse hoogleraar Vrijling dat de veiligste en goedkoopste oplossing nog steeds is om te blijven bedijken (p. 387). Eerst de achterstanden wegwerken en dan de dijken gelijkmatig ophogen. Zij ziet dat echter nog niet gebeuren en besluit haar boek op p. 391 dan ook waarschuwend met: “Zachtjes gromt de waterwolf”.

Rooijendijks *Waterwolven* is een vlot geschreven boek van een gedreven en gedegen onderzoeker, hetgeen ook uit het bronnenoverzicht en het register naar voren komt. Het vele kaartmateriaal, foto's en andere illustraties vormen een welkome en onmisbare verlevendiging. Voor de reeds ingevoerde waterstaatshistoricus biedt het boek wellicht betrekkelijk weinig nieuws, maar haar persoonlijke insteek maakt de geschiedenis van onze strijd tegen het water voor een breder publiek toegankelijk, waarvoor Rooijendijk een groot compliment verdient. En haar scherpe kritiek op de actuele situatie – het zal om deze reden zijn dat voor het heden de positie van waterwolf vacant is – mag ons ten minste aan het denken zetten. Die kritiek is immers niet overtrokken, laat staan onjuist. Nederland mag misschien nog nooit zo veilig zijn geweest, net als vroeger ontbreekt ook nu het noodzakelijke Rijksgeld voor de versterking van onze dijken en is een Spoedwet in aantocht om een deel van de kosten van het Hoogwater-beschermingsprogramma, dat nu nog volledig voor rekening van het Rijk komt, bij de waterschappen te leggen. ‘Back to basics’ lijkt Rooijendijk ons voor te houden en dat is nog niet zo'n onverstandige aan-

sparing. Op de huidige deltacommissaris Wim Kuijken rust in ieder geval de schone taak alles in het werk te stellen om het in een eventueel toekomstige herdruk tot hedendaagse ‘Waterwolf’ te schoppen.

Jan van den Noort, *Langs de rand van het zand. Waterstaatsgeschiedenis in de Brabantse Delta* (Waterschap Brabantse Delta, Breda, in samenwerking met Uitgeverij Verloren, Hilversum 2009). Geïll. 200 p. ISBN 978 90 8704 132 8. € 25,-.

MARC DE
VLEESSCHAU-
WER

Voor de titel van het boek heeft de auteur zich duidelijk laten inspireren door het in 2006 uitgegeven boek van J.L. Kool-Blokland, getiteld *De Rand van 't Land. Waterschapsgeschiedenis van Schouwen en Duiveland* (Middelburg 2003). In zijn boek beoogt Van den Noort een overzicht te geven van de waterstaatsgeschiedenis van de Brabantse Delta, zoals de ondertitel suggereert. In de inleiding schrijft hij dat het gaat het om een overzichtswerk van de waterstaatsgeschiedenis van Noord-Brabant, ten westen van Tilburg en ten zuiden van de Biesbosch, van de middeleeuwen tot het heden. Dat is voorwaar een groot gebied en een lange periode. Omdat het niet mogelijk was om die lange periode in detail in beeld te brengen – dat zou overigens ook onleesbaar worden –, heeft de auteur ervoor gekozen om, zoals hij zelf verwoordt: “in een sneltreinvaart door de tijd te gaan en niet op de tussengelegen stations te stoppen. Ook op de stations waar wel wordt gestopt, kan slechts korte tijd halt worden gehouden, want de trein moet verder”.

Het boek is ingedeeld in vier delen of perioden. Het eerste deel (de hoofdstukken 1 en 2) geeft een beschrijving van de middeleeuwse situatie van het gehele gebied. Voor deze hoofdstukken heeft de auteur, zoals hijzelf zegt, veel beroep moeten doen op andere auteurs, die reeds over deze periode hebben geschreven. De reden daarvan is, dat er blijkbaar weinig archiefmateriaal over deze periode voorhanden was. De overige hoofdstukken zijn wel gebaseerd op bronnenmateriaal. In het tweede deel (de hoofdstukken 3 en 4) volgen het westelijk en oostelijk deel van het onderzoeksgebied een apart spoor. In dit deel wordt de negentiende eeuw onderzocht.

De eerste helft van de vorige eeuw komt aan bod in deel 3 (hoofdstukken 5 tot en met 7). Hierin wordt het oostelijke en westelijk deel, aanvankelijk gescheiden van elkaar zoals in het vorige deel, onder de loep genomen. In het laatste hoofdstuk van deel 3 (hoofdstuk 7) gaat de auteur in op de afvalwaterplannen van beide regio's die nu weer worden samengevoegd. De plannen tot het wegpersen van het vervuild water naar de riviertjes in de streek staan hierin centraal. Het vierde en laatste deel van het boek (hoofdstukken 8 tot en met 10) behandelt de tweede helft van de twintigste eeuw. Als scharnierpunt fungeert de watersnoodramp van 1953. Aan die ramp en de reactie daarop (hoofdstuk 8) wordt relatief veel aandacht besteed. De hoofdstukken daarna komt de vuilwaterproblematiek weer aan de orde. Hoofdstuk 9 gaat in dit verband nader in op de jaren zestig. In het laatste hoofdstuk worden de ontwikkelingen dienaangaande beschreven vanaf 1970, waarbij als einddatum 1990 fungeert. In december 1989 was het oppervlaktewater in het onderzochte gebied blijkbaar zo zoet geworden dat de sluizen van de riviertjes de Dintel en Vliet vrijwel permanent open konden blijven staan. De allerlaatste bladzijden van dit hoofdstuk worden gewijd aan de bestuurlijke ontwikkelingen, die hebben geleid tot de vorming van het Waterschap Brabantse Delta in 2004.

De kern van het boek gaat, kort gezegd, over de afwateringproblematiek(en) van West-Brabant in de afgelopen twee eeuwen en de ontwikkelingen die hiermee in verband stonden. Dit aspect wordt gezien vanuit alle actoren die hier belang bij hadden. Dat waren havenstadjes, industrieën (voornamelijk suikerindustrie), provincie en ook de polders/waterschappen/heemraadschappen. De verschillende plannen voor een betere afwatering – waarvan er vele uiteindelijk niet werden gerealiseerd – en de (waterstaats)ingenieurs die ze hebben ontworpen, worden uitgebreid beschreven. De voor West-Brabant belangrijke ingenieursfamilie Bongaerts komt hierbij nadrukkelijk in beeld.